

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

ПРАВНО – ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЯ“

ХРИСТИНА НИКОЛОВА МАНОВА

**„ЕКОПОЛИТИКИ ПО ВРЕМЕ НА СОЦИАЛИЗМА И
ПРЕХОДА КЪМ ДЕМОКРАЦИЯ: НАЦИОНАЛНИЯТ ПАРК
„ПИРИН“
1960-ТЕ - 1990-ТЕ ГОДИНИ“**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.2. „История и археология“, докторска програма „История на България (нова и най-нова българска история)“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ДОЦ. Д-Р КРИСТИНА ПОПОВА

БЛАГОЕВГРАД, 2023

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Отношението „Човек-природа“ е важна част от развитието на обществото. Това е особено валидно днес, когато се наблюдава увеличаване на населението в световен мащаб и наличие на глобални проблеми с въздуха, водите и климата, затова **темата на изследването е все по-актуална**. Нарушеното екологично равновесие оказва пряко влияние върху живота на хората и същевременно се превръща в най-голямото световно предизвикателство за учените. Все по-често се проявяват климатични промени, които изострят вниманието на редица учени и ги подтикваат да търсят решения на проблемите. В този смисъл опазването на околната среда вече трайно се утвърждава като един от най-важните процеси в световен план, отговорността за чието реализиране е основна задача не само на отделните страни, но и на редица международни организации. Съвременното общество дълго време или директно пренебрегва проблемите, свързани с природата, или пък се опитва просто да ги решава „на парче“ - на чисто териториален принцип, което е неефективно. Със задълбочаване негативните ефекти от подобни кризи обаче темата постепенно обединява все повече хора от различни сектори - политици, граждански организации, медии, активисти и експерти.

Както справедливо отбелязва Доналд Уорстър, *„Да мислиш глобално за историята на околната среда означава да надхвърлиш националните граници или местните проблеми, които днес свързват всички хора и екосистеми, и да разбереш как се е случило това и какви са били последствията“*.¹ В днешно време се отделят все повече ресурси за развитието на технологии по предотвратяване вредите и се търсят начини за разрешаване на разнородни екологични кризи. В средата на ХХ в. се появяват редица световни организации, които следят за глобалните проблеми и налагат добри практики, като контролират провежданите от отделните страни екополитики. Хората от своя страна също все повече осъзнават необходимостта от промяна в ежедневието си с цел опазване на околната среда и по-рационално използване на нейните ресурси.

Темата на настоящето изследване за екополитиката на България през периода 1944-1989 г., и началото на 1990-те години е актуална, защото последиците от отношението към

¹ Grove, R. *Green Imperialism, Colonial Expansion, Tropical Island Edens and the Origins of Environmental Consciousness, 1600–1860*. Cambridge, 1995, p.13.

околната среда в тези години имат своите проекции до днес. **Обект на изследването** са мерките и приложението на различните нормативни документи, свързани с опазването на природата в НРБ, паралелно с развиващите се динамични процеси в индустрията и селското стопанство. Акцентът в изследването е поставен върху тези процеси в Разложкия регион. Строежът на два големи химически завода в гр. Разлог и превръщането на гр. Банско в ски център водят до промяна на екологичната обстановка в района, която дава своите отражения върху околната среда, както и върху здравето на местното население. Подобни процеси протичат и в други райони на страната през разглеждания период. В същото време държавата създава най-големия защитен обект в Разложкия край – Национален парк (НП) „Пирин“ като опит да съхрани растителния и животински свят в региона.

1. ИСТОРИОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД

Историята на околната среда - „environmental history“ като изследвано направление е важен компонент на общественото съзнание по отношение природата и допринася за създаването на гражданска и експертна култура в тази област.² Тя включва в себе си взаимодействието на човека със заобикалящата го среда като акцентът се поставя на взаимовръзката между тях. Тази наука води началото си от САЩ, където през 60-те и 70-те години на ХХ в. като пряк резултат от дейността на екологичното движение е създадено *Американското дружество за история на околната среда*. Неговата основна цел е да изследва природа и промените в нея, както и появата на вредите от човешката дейност. Друга задача е проследяване последиците от замърсяването в широк исторически план. Американският историк Доналд Уорстър³ през 1988 г. обяснява понятието „история на околната среда“ като взаимодействие на човека с обкръжаващата го действителност.

² Arndt, M. *Environmental History*, Version: 3, in: Docupedia Zeitgeschichte, 23. August 2016.

³ Worster, D. *The Wealth of Nature: Enviromental History and the Ecological Imagination*. New York: Oxford University Press, 1993.

Въпросите по опазването на природата са тема на изследвания при редица учени, най-значимите сред които са Родерик Наш⁴, Уолтър Уеб⁵, Алфред Кросби⁶, Самюел Хейс⁷, Доналд Уорстър⁸, Ричард Уайт⁹, Ричард Гроув¹⁰, Марк Елвин¹¹, Каролайн Форд¹² и други.

Екополитиката в България се превръща в обект на публикации едва през 70-те и 80-те години, когато е превеждана предимно съветска литература, а материалите са силно идеологизирани и създават частична картина на отношението към околната среда. Книгата „*Защитени природни обекти*“¹³ на авторите Марин Тошков и Николай Виходцевски, издадена през 1971 г., представя кратка информация за защитените обекти в България, както и справка за местонахождението им. В контекста на политическата обстановка в страната авторски колектив от естественици Тодор Тодоров, Марин Тошков, д-р Васил Топузов, д-р Христо Апостолов, Гено Дойков, Александър Димитров и Николай Тошков публикуват сборника „*Наръчник на природозащитника*“¹⁴ през 1977 г., който разглежда накратко опазването на околната среда в страната с първите охраняеми обекти. Година по-късно излиза от печат и книгата „*Младежта в защита на природата*“¹⁵ с автори Кирил Ризов и Александър Димитров, в която се посочват конкретни случаи по заимстване на съветски образци и опити за „мобилизиране“ младежта в процесите по опазване на заобикалящия ни

⁴ Nash, R. *Environment and Americans: The Problem of Primitives*. New York: University of Minnesota, 1972.

⁵ Webb, W. *Bioregionalism*. London: Routledge, 1994.

⁶ Crosby, A. *Ecological Imperialism. The Biological Expansion of Europe, 900 – 1900 (Studies in Environment and History)*, 2ed. Austin: Cambridge University Press, 2004.

⁷ Hayes, S. *Explorations in Environmental History*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1998.

⁸ Worster, D. *Wealth of Nature. Environmental History and the Ecological Imagination*. New York: Oxford University Press, 1994.

⁹ White, R. *Land use, Environment and Social Change*. Washington: University of Washington Press, 1999.

¹⁰ Grove, 1995.

¹¹ Elvin, M. *The Retreat of the Elephants, an Environmental History of China*. Yale: Yale University Press, 2004.

¹² Ford, C. *Natural Interests. The Contest over Environment in Modern France*. Cambridge: Harvard University Press, 2016, <https://doi.org/10.1093/ahr/123.3.1029>.

¹³ Тошков, М., Виходцевски, Н. *Защитени природни обекти*. София: Земиздат, 1971.

¹⁴ Киров, Т. и др. *Наръчник на природозащитника*, София: Земиздат, 1977.

¹⁵ Ризов, К., Димитров, А. *Младежта в защита на природата*. София: Наука и изкуство, 1978

свят. През 1980 г. е издадено изследването „*Защитени природни обекти в НР България*“¹⁶ на Владимир Попов. Изданието проследява моменти от появата на организираното движение за защита на околната среда в страната през втората половина на XX в. Посочват се данни за всички обособени обекти в България, включително и за НП „Пирин“. По темата публикува изследване и Кирил Ризов. Неговото заглавие е „*Развитие на природозащитното дело в България*“¹⁷ и е отпечатано през 1987 г. по държавна инициатива от издателството на ОФ. В научния си труд той посочва отделните етапи на организираните дейности по опазване на заобикалящия ни свят до края на 80-те години на XX век. Друг източник е изследването „*Национални паркове в България*“¹⁸, което излиза от печат през 1988 г. с автори Искра Маждракова и Виктор Ношев. В него те описват създаването на първите защитени територии в света и правят опит да обяснят значението на понятието „народен парк“. Особено внимание се обръща на времето след 1944 г., когато продължават да се обособяват все повече нови природни обекти.

След политическата промяна през 1989 г. темата за изследване на природозащитничеството в исторически план в България придобива нова актуалност. През 2004 г. излиза от печат книгата „*Националните и природните паркове и резервати в България*“¹⁹ на Георги Георгиев, в която се посочват международните организации, свързани с опазването на околната среда в глобален мащаб като например Международния съюз за защита на природата. Освен това се дава информация за целите и различните категории на парковете в САЩ, Канада и Европа, които са пионери в опазването на екологичната обстановка. Важна статия, която трябва да се открие в тази посока, е публикувана от Златомир Боев със заглавие: „*Кратък преглед на историята на природозащитата в България*“.²⁰ В нея се обособяват четири периода – през Османското владичество, в периода на Третата българска държава до 1944 г., после до 1989 г. и след

¹⁶ Попов, В. *Защитени природни обекти в НР България*. София: Народна Просвета, 1980.

¹⁷ Ризов, К. *Развитие на природозащитното дело*. София: Издателство на Отечествения фронт, 1987.

¹⁸ Маждракова, И., Ношев В. *Народни паркове в България*. София: Земиздат, 1988.

¹⁹ Георгиев, Г. *Националните и природните паркове и резерватите в България*. София: ИК „Гея Либрис“, 2004.

²⁰ Боев, З. *Кратък преглед на историята на природозащитата в България* – В: Сп. „Екологично инженерство и опазване на околната среда“, 2008, кн. 2-3, с. 141.

влизането на страната в Европейския съюз. Зоологът поставя акцент върху периода от 1944 до 1989 г., когато държавата предприема законодателни инициативи с екологична насоченост. Сред темите в обхвата на изследването е и книгата *„Планът за преобразяване на Южна Добруджа (1951-1956 година)“*²¹ на Цветолин Недков. В последните години авторът публикува и още едно задълбочено изследване, посветено на Плана на Сталин за преобразуване на природата и реализирането му в Южна Добруджа през 1950-те години по модела на СССР.

При подготовката на предлаганото тук изследване са реферирани и редица чуждестранни източници. Книгата *„Екологични проблеми в Източна Европа“*²² на Франк Картър и Дейвид Търнок прави задълбочен анализ на проблемите, свързани с околната среда в Източна Европа и причините довели до тях. Използван е методът на сравнителния анализ при опазване на природата в страните от Източна Европа показва, както и допуснатите от тях пропуски в тази посока. Авторите анализират екополитиките в Албания, България, Чехословакия, Унгария, Полша, Румъния, Югославия и Словакия. През 2011 г. излиза от печат произведението *„Песента на гората“*²³ с автор Стивън Брейн, в което се проследява развитието на Руското горско стопанство от 1905 до 1953 г.

През 2012 г. Бернхард Гизби, Сабине Холер и Патрик Купър публикуват книгата *„Дивилизована природа. Националните паркове в глобалната историческа перспектива“*²⁴, която обхваща създаването на първия национален парк „Йелоустоун“ в САЩ, с който се полагат основите на съвременното опазване на околната среда и заимстването му като модел за пример от други страни. Друго важно изследване е научният труд *„Въведение. Планът на Сталин за преобразуване на природата и източноевропейският опит“*²⁵ на Добравка Олсакова, публикуван през 2016 г. В него авторката посочва проблемите в

²¹ Недков, Ц. *Планът за преобразяване на Южна Добруджа (1951-1956 година)*. София: Висше училище по мениджмънт – Варна, 2017.

²² Carter, F., Turnock, D. *Environmental Problems in Eastern Europe (The Natural Environment: Problems and Management)*, 2 ed., London: Routledge, 1997.

²³ Brain, S. *Song of the Forest: Russian Forestry and Stalin's Environmentalism*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2011.

²⁴ Gissibl, B., Höhler, S., Kupper, P. *Civilizing Nature: National Parks in Global Historical Perspective*. New York, Oxford: Berghahn Books, 2012.

²⁵ Olsakova, D. *In the Name of the Great Work: Stalin's Plan for the Transformation of Nature and its Impact in Eastern Europe*. New York: Berghahn, 2019.

екополитиката на Съветския съюз и страните от Източна Европа след Втората световна война. Отделни автори се занимават с проучването на защитените територии в границите на различните страни - например Роберт Дж. Бърнс²⁶ проследява развитието на парковата система в Канада, а Партик Купър²⁷ – на тази в Швейцария.

2. ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Основна **цел** на настоящото изследване е да представи и анализира развитието на екополитиките в България и особено в периода след Втората световна война. На базата на събраните данни в предисторията е представен опитът на страните-пионери в опазването на околната среда, както и този, приложен в Съветския съюз²⁸. Взаимстването на съветския опит след 1944 г. е основната ос, която определя екополитиката в страната. Настъпилите вреди в заобикалящия ни свят в резултат на индустриализацията, както и тяхното премълчаване и прикриване от държавните органи през периода на социалистическа България, са ключов момент от настоящото изследване. Развитието на химическата индустрия в Разложкия регион и замърсяването, което настъпва като следствие, е само един пример за пораженията върху природата в страната. Аналогично можем да направим същностно сравнение и с положението на екологичните ресурси в други райони на България. На базата на събраната по време на работата по настоящата дисертация информация за пръв път се изготвя обобщение и се открояват динамичните тенденции в Разложко по отношение на следваната екополитика. Основният тематичен акцент на изследването проследява създаването и развитието на НП „Пирин“, който е най-големият по площ защитен обект в страната. В проучването за пръв се представят, систематизират и

²⁶ Burns, R., Shintz, M. *Guardians of Wild*. Alberta: University of Calgary Press, 2000.

²⁷ Kupper, P. *Creating Wilderness: The Transnational History of the Swiss National Park*. New York: Berghahn Books, 2014.

²⁸ Moon, D. *The Plough that Broke the Steppes: Agriculture and Environment on Russia's Grasslands, 1700-1914*. Oxford: Oxford University Press, 2013; Olsakova, D. *In the Name of the Great Work: Stalin S Plan for the Transfomation of Nature and its Impact in Eastern Europe*. Oxford Berghahn Book, 2019; Brain, B. *Song of the Forest: Russian Forestry and Stalin's Environmentalism*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2011; Shtilmark, F. *History of the Russian Zapovedniks*. – В: Canadien Field – Naturalist, Edinburgh, vol. 12, 2003, p. 254-255.

анализират източници, свързани с дейността на държавата по неговото опазване и се правят изводи от тяхното съдържание в контекста на изследваната тема.

Въз основа на тези цели в изложението си поставяме няколко **основни задачи**:

- ✓ Да се представят някои основни аспекти от историята на опазването на природата в международен, национален и местен мащаб като се открие мястото на екополитиките в България в тези контексти.
- ✓ Да се проследят идеите и практиките на европейските страни, които оказват съществено влияние върху нормативната уредба в екополитиката на страната ни.
- ✓ Да се представят идеологическите рамки на съветския модел спрямо природата, прилагани от края на 40-те г. на XX в. и в останалите държави от Източния блок.
- ✓ Да се проследят спецификите на политиките към околната среда в България и по-специално в Разложката котловина след 1944 г. и да се очертае въздействието на индустриализацията върху природата.
- ✓ Да се проучи по-детайлно историята на НП „Пирин“, която до този момент не е била обект на специално научно изследване. В тази посока: да се проследи развитието на политиките и практиките към „защитената територия“, разделена условно на два подпериода – от 1962 г. до 1979 г.; и след 1980 г., когато се създава Дирекция на НП „Пирин“ до превръщането му от народен в национален парк през 1998 г.
- ✓ Да се проследи постепенното увеличение на площта в защитената територия и особено предизвиканата от икономически подбуди държавна намеса през различните периоди на развитие.

Както вече беше отбелязано, създаденият през 1962 г. НП „Пирин“ досега не е бил обект на задълбочено научно изследване, което да изясни политическите аспекти в историята на съществуването му. Откъслечни данни по темата са разпръснати в различни архивни фондове и това затруднява още повече изследването, свързано с дейността на защитената територия. През 2022 г. актуалността на темата е още по-голяма, тъй като по време на писането на настоящия труд, се честваха 60 г. от създаването на НП „Пирин“, 90 г. от строежа на хижите „Яворов“ и „Демяница“, както и 150 г. от обособяването на „Йелоустоун“ - първият национален парк в света. През 2023 г. се навършват точно 40 години от включването на НП „Пирин“ в Списъка на световното културно и природно

наследство на ЮНЕСКО, което е показателно за огромното социално и научно значение, което има тази защитена територия в глобален план.

3. ИЗВОРИ И ДОКУМЕНТИ

За разработването на този труд са използвани архивни източници, публикувани документи, спомени, материали от пресата и периодиката, както и редица научни изследвания. Основни данни се съдържат във фондовете на Централен държавен архив (ЦДА) – гр. София и Държавен архив (ДА) – Благоевград като по-основополагащи за развитието на цялостната екополитиката в България се откриват във фонда на Съюза за защита на родната природа в ЦДА²⁹. Той съдържа информация за първоначалното развитие на политиката по опазване на околната среда в България. Запазените протоколи и отчети от дейността му са ценен източник, тъй като в тях са съхранени предложенията за приемането на първите законодателни инициативи в страната и обособяването на конкретни защитени територии. Съхранената кореспонденция с някои чуждестранни институции спомага за изясняването на процеса по заимстване на опит, запознаване със същността им, както и прилагане на международните практики. В същия архив се намира и фондът на Общонародния комитет за защита на природата (ОКЗП) при Националния съвет (НС) на Отечествения фронт (ОФ)³⁰, който по-късно е преименуван на „Общонароден комитет за опазване и възпроизводство на природната среда“. В ЦДА друг ценен фондообразувател е Комисията за защита на природата (КЗП) при Българска академия на науките (БАН)³¹, от която са съхранени планове, отчети и инструкции, свързани с дейността ѝ.

Основна част от използваните архивни документи се намират в ДА – Благоевград, разпределени във фондовете на Инспекцията по околна среда³², Горското стопанство (ГС) – гр. Банско³³, Държавно горско стопанство – Разлог³⁴ и други. Голяма част от изворовата база на дисертационния труд, свързана с екологичните проблеми в Разложкия край, се

²⁹ ЦДА, Ф. 2138 К.

³⁰ ЦДА, Ф. 1092.

³¹ ЦДА, Ф. 1509.

³² ДА - Благоевград, Ф. 1404.

³³ ДА – Благоевград, Ф. 541.

³⁴ ДА – Благоевград, Ф. 65К.

намира във фондовете на Исторически музей – Разлог³⁵, Регионален исторически музей (РИМ) – Благоевград и в Читалищна библиотека - гр. Разлог. Важен извор за развитието на туризма в района са архивните материали на Туристическите дружества „Пирин“ – Разлог³⁶ и „Ел-тепе“ – Банско³⁷.

Частични сведения за създаване на НП „Вихрен“ се намират във фонда на Горско стопанство-Банско, където се съдържа частична информация за създаването и развитието на защитения обект. След обособяването му през 1962 г. той е предоставен за стопанисване и управление от Горското стопанството в Банско чак до 1979 г., когато през януари 1980 г. тогавашните управници създават Дирекция на НП „Пирин“³⁸. Данни за опазването му в периода от 1962 до 1979 г. почти липсват. Частична информация откриваме в протоколите на Туристическо дружество „Ел-тепе“, където се споменава за слаб контрол в обособената зона. В голяма част от отчетите на ГС се споменава за добива на дървесина и изпълнението на държавните планове. Важно е да подчертаем отново, че в този период парк „Вихрен“ се намира под негово подчинение, което потвърждава противоречията в държавната екополитика. След 1980 г. от дейността на Дирекция НП „Пирин“ са запазени няколко годишни отчети за периода до 1988 г., които се съхраняват във фонда на ГС. Относно съхранените документи трябва да се направи предварителната уговорка, че в тях липсва критично отношение към дейността. В отчетите се посочват изпълнените задачи от институцията и постигнатите цели, но е пропуснато да се спомене за проблемите и трудностите при изпълнението им.

Изключително ценна информация се съдържа в събраната и предоставена в интернет пространството страница „Архиви за природа“ по проект „Архив на защитените територии на България в помощ на управлението и опазването на околната среда“, финансиран по Програмата за подкрепа на НПО в България - Финансов механизъм на Европейското икономическо пространство, 2009-2014.³⁹

³⁵ Исторически музей – Разлог (ИМРГ), фонд „Нова и най-нова история“.

³⁶ ДА – Благоевград, Ф. 1083; ДА – Благоевград, Ф. 376К.

³⁷ ДА – Благоевград, Ф. 975.

³⁸ През 1974 г. паркът е преименуван с указ от Министерство на горите от „Вихрен“ на „Пирин“.

³⁹ Архиви за природа, <https://www.ekoarchiv.bg>.

Освен авторите като източник са проучени са в-к „Пиринско дело“, в-к „Кооперативно село“, сп. „Български турист“, в-к „Дума“, в-к „Антени“, в-к „Ехо“ и други. Важни източници са сп. „50 години Национален парк „Пирин“ и сп. „Орбел“, които са издания на Дирекция НП „Пирин“ в Банско. Информация за създаването на първите природозащитни институции се съдържа в сп. „Български турист“, което се отпечатва от Български туристически съюз (БТС) и съществува в периода от 1902 до 1943 г. Чрез него се полагат основите на опазването на околната среда в страната и е ценен източник за масовото популяризиране на туризма.

За написването на настоящия труд бе извършена и значителна работа на терен. Интервюиран беше един от най-дългогодишните служители на Дирекция НП „Пирин“ - Иван Обецанов, който сподели спомени и снимков материал от работата си като охранител в периода от 1962 г. до 1995 г. Още сведения, свързани с историята на парка и неговата дейност бяха събрани от Здравко Граматиков, който работи в Териториален участък „Баюви дупки“- гр. Разлог. За замърсяването на околната среда в Разложката котловина и приноса на създаденото в гр. Разлог Независимо дружество за екологична защита на Разложката котловина, получих сведения от колегата Илия Тантилов – уредник в Исторически музей – Разлог.

4. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ И ТЕРМИНОЛОГИЧНИ УТОЧНЕНИЯ

Използваните методи при написването на настоящото изследване са няколко като преобладаващ е **сравнителният метод**, чрез който се анализира и проследява екополитиката на най-развитите държави в света, както и се обобщава развитието на първите национални природни обекти в тях. Сериозно предизвикателство за написването на дисертацията се оказа липсата на достатъчно литература в периода на социалистическа България, през който темата не е разработена цялостно и систематично. Причините са две - ограниченият първичен брой документи, както и предимно пропагандния характер на публикациите в печата. В началото на 70-те и 80-те години на XX в. се появяват няколко печатни издания на автори от средите на лесовъдите и на природните науки. Както вече подчертахме, друг основен методологически проблем при работата по настоящия труд е обстоятелството, че по темите за замърсяванията в Разложкия край и опазването на НП

„Пирин“, които досега не са били обект на самостоятелно научно изследване, почти липсва изворова база. Затова за написването на труда допълнително беше **приложено теренно проучване и събиране на спомени** и факти от дългогодишни жители на Разлог и от бивши и настоящи служители на парка. Това надгради в интересна и нова посока събраната от официалните източници информация. Друго предизвикателство за написването на настоящата дисертация беше да се изследват, проучат **и оценят критично източниците** на информация, отнасящи се до цялостната екополитика на страната по време на социализма и опазването на първите защитени обекти. В процеса на работа по изследването са използвани методи като: **историческо описание, анализ и синтез**. Темата на дисертация изисква използването на **интердисциплинарен подход**, защото тя не е само историческа, а за нейното цялостно изследване са необходими и елементи от инструментариума на още няколко науки, освен историята – например екология, социални науки, икономика, държавна администрация, право и др. Процесът на проучване протича „отгоре-надолу“ - от глобалното към национално и от регионално към местно ниво, което показва цялостното развитие на екополитиката в България и дава възможност да се направят обзорни изводи за допуснатите грешки в периода на изследването. При написването на настоящия труд паралелно с останалите методи се използва и хронологичният, чрез който се проследяват основните събития и факти по темата от гледна точка на компонента „време“.

5. ХРОНОЛОГИЧЕСКИ И СЪДЪРЖАТЕЛЕН ОБХВАТ

Хронологическите граници на изследването обхващат периода от 1944 до 1990 г., но се разглежда и предисторията от 1928 до 1944 г. В този период е разкрита и проследена историята на екополитиката в България и в частност - създаването на НП „Пирин“ и зачестилите екологични проблеми в Разложкия край. Като предисловие в дисертацията се прави сравнителен анализ между екополитиките на отделните държави и обособяването на първите национални паркове в света, както и конкретните мерки, взети за тяхното опазване. Долната граница в предисловието се маркира със създаването на *Съюза за защита на родната природа (СЗРП)* като гражданска организация, с която се полага началото на организираната екополитика в България и обявяването на първите защитени обекти. Същинската част на изследването започва с представяне на цялостната политика на

страната след 1944 г. и промените, които настъпват във всички сфери на страната, в това число и към природата. Горната граница на настоящия труд е съобразена с приемането на ключов съвременен законодателен акт – *Закона за защитените територии* от 1998 г. и получаването от НП „Пирин“ на статут на „национален парк“.

II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. УВОД

Настоящото изследване се състои от увод, четири глави и заключение, извори, литература, списък на съкращенията и 32 приложения (снимки и документи). В Увода на дисертацията се конкретизират обектът и предметът на изследване, както и поставените цели и задачи. Специално място се отделя на методологията и хронологическата рамка. Обръща се внимание на инструментариума, с който ще се постигнат заложените цели. Изясняването на редица понятия спомага за правилното разбиране на изложените тези в основния текст. Посочени са изворите и литературата, на които е направен критичен анализ.

2. ПЪРВА ГЛАВА : НАЧАЛО НА НАЦИОНАЛНИТЕ ЕКОПОЛИТИКИ

Първа глава е озаглавена „*Начало на националните екополитики през XIX и XX в.* “. Тя е разделена на два параграфа с подзаглавия, в които се проследява създаването на първите природни паркове в САЩ, Канада и Европа, както и предприетите мерки за опазването им. Обект на сравнителен анализ са и тенденциите в развитието им и приложените методи за обособяване и управление на защитени територии. Особен интерес представлява създаването на първия национален парк в света „Йелустоун“ през 1872 г., който се превръща в модел за подражание в много страни по света. По-този начин САЩ се утвърждават като пионер в дейностите по опазване на околната среда. В научния труд е направен съдържателен анализ на тяхното развитие, проблеми и придобит опит в първите години от обособяването им.

Зараждането на политиката по опазване на природната среда в България е другата основна тема, проследена в първа глава. Отделни параграфи са посветени на първите институции, допринесли за появата и развитието на екополитиката в страната до 1944 г.

Важна социална роля за утвърждаването на екологичната тема има СЗРП. По негова инициатива се приемат първите нормативни актове в държавата, с които се регламентира опазването и създаването на защитени територии. Обособяването на първия НП „Витоша“ на 27 октомври 1934 г. и обявените резервати „Силкосия“, „Парангалица“, „Баюви дупки“, „Суходол“ и „Джинджирица“ със строг охранителен режим е пробив в регламентиране политиката по съхранение на природните ресурси и проява на решителната воля от обществото да се грижи за околната среда. Тогава се приемат и редица основни нормативни документи като най-важния от тях – Наредбата-закон за защита на родната природа от 1936 г., е значителен успех за гражданското общество. Изграждането на законодателна рамка и обособяването на резервати са двете основни стъпки, положили началото на екологичното дело в България.

3. ВТОРА ГЛАВА: ИДЕОЛОГИЗИРАНАТА ПРИРОДА: ЕКОПОЛИТИКИ НА СОЦИАЛИЗМА

Втората глава, озаглавена „Идеологизираната природа: екополитики на социализма“, разглежда развитието на политиката по опазване на околната среда в Съветския съюз, в другите социалистически страни, както и тяхното отношение към природните ресурси. Разглежда се и индустриализацията в Народна република България (НРБ) по съветски модел и настъпилите последици за околната среда. Втора глава се състои от четири параграфа, като първият е посветен на обособяването на защитени територии в Русия (по-късно – Съвет на съветските социалистически републики (СССР), както и се посочват техните различия със съществуващите такива в САЩ и европейските страни. Важна роля за развитието на нормативните разпоредби, свързани с околната среда в страната има Руското етномологично дружество, както и създадената през 1912 г. Постоянна комисия по охрана на околната среда под ръководството на Императорското географско дружество. Първият народен парк в Русия, учреден през 1916 г. - „Баргузински“, е важна стъпка в провежданата екополитика, въпреки комерсиалната цел, с която е създаден – да опази популацията на самура като основен продукт за износ от страната. Политическата обстановка след болшевишкия преврат от 1917 г. довежда до изоставяне на идеята за развитие на мрежата от резервати. Въвежда се нова система за управление на вече съществуващите такива, като те се поделят с образователна цел (те

преминават на подчинение на Народния комисариат по образованието), както и със стопанска цел – те пък са разпределени организационно към Народния комисариат по земеделието. През 30-те години в Съветския съюз се заимства идеята за развитие на туризма в защитените територии по примера на САЩ. През 1934 г. управляващите приемат „Правилник за резерватите“, с който се насърчават туризма и стопанските дейности в резерватите, както и научно-изследователските опити с животни за увеличаване на техния добив от месо и мляко.

Критична точка в екополитиката на СССР настъпва с приемане Плана за преобразуване на природата (известен като план на Сталин за преобразуване на природата), който се осъществява главно в периода от 1948 до 1953 г. Той представлява комплексна програма за научно регулиране на околната среда, която включва: модернизиране на селското стопанство, изграждане защитни пояси, строежи на язовири и „превръщането на пустинни райони в плодородни земи“. Тази екополитика на Съветския съюз се прилага като образец във всички страни с управляващи комунистически режими. Проследява се връзката между налаганата нова идеология и околната среда, която служи преди всичко като ресурс за развитие на индустриализацията и селското стопанство. Вторият параграф представя въвеждането на Плана за преобразуването на природата от Сталин като начин за „преодоляване на икономическата изостаналост“ в Съветския съюз, продиктуван от пропагандни, социални и стопански съображения. Показано е и неговото прилагане в България и другите социалистически страни като опит за стопанско развитие на определени райони в териториите им. Отчетени са детайлно и последиците, които настъпват за природата след неговото въвеждане. Проследява се и неговото отричане и изоставяне от СССР и другите социалистически страни след смъртта на Сталин. В тази част на дисертацията се обръща внимание и на друг голям проект с пропагандно значение, който също не успява да се реализира напълно и остава недовършен. Става въпрос за изграждането на т. нар. Панчаревски канал в София и опитът на държавата чрез него да реши проблема с напояването на Софийско поле.

Важен раздел е и развитието на природозащитното дело в България след 1944 г., което изостава в сравнение с останалите европейски страни. Обнародваният Указ за защита на природата през 1960 г., приемането на Закона за опазване на въздуха, водите и почвите от замърсяване, както и Закона за защита на природата (ЗЗП) са важни стъпки, предприети

от държавата за детайлно регламентиране на процеса по опазване на околната среда. КЗП към БАН, БТС и секторът към Министерство на горите са основните движещи сили за промяна на статуквото и прилагане на приетите нормативни разпоредби. Голяма част от тези документи обаче не се прилагат на практика, а водещ си остава икономическият фактор. В унисон с политиката за бърза индустриализация българското правителство пренебрегва грижата за околната среда и не се изготвя предварителна оценка за въздействието им върху околната среда.

Чак през 70-те години в страната започва да се прилага държавна политика по опазване на околната среда и да се възлагат определени отговорности на големите промишлени предприятия в тази посока. Десетият конгрес на Българската комунистическа партия (БКП) превръща екополитиката в програмна задача на Комунистическата партия в страната. Създаденият през 1971 г. ОКЗП и неговото оперативно бюро към НС на ОФ започват национална кампания за опазване на околната среда. Така се появява „Всенародното движение“, което прави опит да обедини широки слоеве от обществото около идеята за защита на природата и правилното отношение към нейните ресурси. Това движение е инициатор за създаване на окръжни, общински, квартални и селски комитети, които да подпомагат дейностите с екологична насоченост. С включването на ученици, младежи, работещи, творци, в кампанията и чрез силна пропаганда неговите цели в голяма степен се постигат. В средата на 70-те години в България настъпват първите съществени промени, свързани с по-успешно прилагане на екополитиката. Създават се и първите граждански инициативи със същата цел. Проявява се държавна воля за промяна в замърсените вече райони. Създава се и мрежа от държавни структури, която да гарантира по-успешното прилагане на държавната политика по отношение на околната среда. Основни институции, които изпълняват и контролират екополитиката в края на 70-те години са:

- *Държавните ръководни органи:* при Народното събрание (НС) – *Постоянна комисия по охрана на природната среда;* при Държавния съвет – *Съвет по опазване и възпроизводство на околната среда;* при окръжните и обществените съвети – *съответните инспекции.*

- *Координиращи органи:* при Министерски съвет (МС) – *Комитет по опазване на природната среда (КОПС) и с ръководни функции при Президиума на БАН –*

Проблемен съвет за опазване на природната среда и Научно-координационен център по опазване и възпроизводство на обкръжаващата среда.

*- **Организации за обществена дейност** – при НС на ОФ – ОКЗП с подразделения при неговите окръжни и общински комитети; при Научно-техническите съюзи и Съюза на българските журналисти – Секции за опазване на природата.*

През 1977 г. държавата приема „Основни насоки за опазване и възпроизводство на природната среда в Народна република България“, с които признава превръщането на екополитиката в приоритетна задача. За пръв път се заговаря открито за проблемите в различни райони от страната. Като най-замърсени и нуждаещи се от почистване на въздуха са регионите около Кремиковци, Девня, Златица-Пирдоп, Бургас, Кърджали и Разлог. Важна планова задача е изграждането на Единна национална система за наблюдение и информация върху състоянието на околната среда. За първи път държавата признава нуждата от по-строг контрол по отношение на прилаганата екополитика в резултат на свръхтемповете на икономическо развитие. Бързото увеличение на населението в градовете и урбанизирането на нови територии, развитието на транспорта, прилагането на нови технологии, използването на препарати и торове в селското стопанство, са сред другите причини, които допринасят за замърсяването на въздуха, водите и почвите. В отговор на развитието на технологиите държавното ръководство осъзнава нуждата от по-строг контрол върху замърсителите и необходимостта от налагането на санкции и предписания. Важна роля играят създадените инспекции по опазване на природната среда и хигиенните в страната, които осъществяват контрол върху предприятията в различните райони на страната и следят за състоянието на въздуха и водите.

4. ТРЕТА ГЛАВА: ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ В ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ (РАЗЛОЖКИ РЕГИОН) ПРЕЗ 70-ТЕ И 80-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ В.

Трета глава е озаглавена „Екологични проблеми в Югозападна България (Разложки регион) през 70-те и 80-те години на ХХ в.“. Тя разглежда индустриалното развитие на Разложкия край в посочения период и превръщането му в център на химическото производство за Благоевградски окръг и замърсяванията, които настъпват за природата в

резултат от промишлената дейност. Детайлно изследваните материали на териториален принцип дават представа за реалната обстановка в екологичната карта на България.

В първия раздел се съдържа информация за развитието на Разлог и Банско като най-големи населени места в района за периода преди 1944 г. Показва се реалното икономическо развитие и основните занаяти, с които местните хора се препитават. Близостта до планината Пирин и наличието на значителен ресурс от дървен материал обуславят характера на местните предприятия, които се занимават предимно с обработката му. Разлог, като главен град на котловината, разполага с повече икономически възможности за развитие в сравнение със съседното населено място. Проследено е и създаването на Разложкото лесничейство като институция, която има важна роля за опазването на вековните гори в района и осъществяваща контрол при изсичането на дървения материал.

Във втория раздел се проследява развитието на гр. Разлог след 1944 г. и промяната, която настъпва в екологичната обстановка в района. Политическите виждания за територията на Благоевградска област, свързани с разрешаване на Македонския въпрос, водят до изоставане на района в сравнение с другите части на страната. Едва след Априлския пленум през 1956 г. управляващите преразглеждат темата и започват да инвестират държавни средства в икономическото развитие на региона. В Разлог се полагат основите на химическата индустрия, чрез която местната власт цели да преодолее проблемите със заетостта и да ускори процеса на урбанизация. Очакванията са това да се случи на практика посредством използване на дървения материал на региона и наличието на достатъчно на брой и достъпна работна ръка. Построените в града по съветска технология две големи химически предприятия – Заводът за хидролиза и фуражни дрожди (ЗХФД) и Комбинатът за целулоза и хартия (КЦХ) се превръщат в основен фактор на стопанския му живот. След пускането им в експлоатация, съответно през 1963 и 1972 г., се отчита ускорен икономически растеж, откриват се нови работни места, засилва се миграцията към котловината, както и започва мащабно жилищно строителство за подсигуриране битовите нужди на новите работници. През годините двата завода успяват да се утвърдят като водещи в страната с ценната си продукция, част от която се изнася и за чужбина – в страните от Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ).

Третият подраздел проследява тежките екологични проблеми като силно замърсяване на въздуха, водите и почвите, които оказват сериозно влияние върху здравето

на местното население. Веднага след пускането в експлоатация на заводите започват осезателни промени на климата – появяват се мъгли и специфична миризма във въздуха, замърсяват се реките и измира рибата в тях, увеличават се заболяванията сред жителите в гр. Разлог. Неспазването на редица изисквания за безвредна експлоатация, липсата на оценка за въздействие върху околната среда и продължителното negliжиране на екологичните проблеми свидетелства, че в случая отношението към околната среда е подчинено на тесни икономически интереси от страна на държавата. В периодичния печат също се премълчава замърсяването в Разложкия край, както и проблемите от подобно естество в другите краища на страната. Поставянето на този район наред с тези на Перник, Димитровград и Девня в „Основните насоки...” показва началото на процес по осъзнаване значимостта и мащабите на вредите върху околната среда. Със създаването на Регионална инспекция по горите и опазване на природната среда (РИГОПС) и Хигиенно-епидемиологичната инспекция (ХЕИ) в Благоевград започват да се извършват наблюдения, както и да се отчитат измененията на показателите в котловината. Двете инспекции следят за състоянието на пречиствателните станции в заводите като често констатира нарушения, за които пишат предписания и налагат глоби. Като основен и най-важен проблем в резултат на замърсяването се отчита влошеното здраве на местното население. В предписания до заводите и отделните институции двата държавни органа описват нуждата от модернизиране на системите за очистване на въздуха и водите, за която обаче са необходими значителни средства. В тази глава на изследването са представени и таблици с данни за увеличаващите се здравословни проблеми на населението в гр. Разлог в периода 1970-1984 г., свързани с дейността на предприятията, от които може да докаже безспорен начин тяхната пряка връзка.

През 70-те и 80-те години главните центрове на Разложкия регион – градовете Разлог и Банско, макар и разположени в непосредствено съседство, се развиват в две различни посоки по отношение използването на природните ресурси: първият се превръща в център на химическата индустрия в областта, а вторият – в зимен курорт. Макар и отстоящи само на шест километра едно от друго, двете населени места претърпяват икономически подем в различни посоки най-вече заради специфичните виждания на местните партийни ръководители и силата на техните лобистки контакти.

За пръв път в проучените документи се посочват конкретни действия на държавата, свързани с опитите за разрешаване на екологичните проблеми в котловината. В отговор на подчертано негативните оценки в докладите на базираните в Благоевград инспекции, през март 1984 г. се финансира създаването на Национална програма за изследване на замърсяването в Разложко, която е важна стъпка към намаляване на вредите върху природата в района. С нея се ангажират няколко научни института, извършващи измервания на въздуха, водите и почвите, както и наблюдение върху здравето на местните хора. След техни проверки се установяват редица пропуски в производството: липса на филтри за почистване на въздуха и на пречиствателни станции, остаряла техника, нужда от огромни капиталови средства за модернизиране на процеса. Успоредно с програмата Регионална инспекция по опазване на околната среда (РИООС)⁴⁰ налага санкции и често отправя препоръки към ръководителите на двете предприятия, но те се negliжират понякога поради нежелание или поради липса на средства за изпълнението им. Едва в края на периода критичен глас издига и местното население, което е пряко засегнато от промените в котловината и ежедневно е подложено на влошени условия на живот. През април 1989 г. се учредява движението „Екогласност“, което става двигател на редица инициативи за опазване на околната среда и се обявява срещу хидростроителството в Пирин. То изразява активно отношение и към проблемите в Разлог. През ноември 1989 г. в града се създава Независимо дружество за екологична защита на Разложката котловина, чиято основна цел е спирането от експлоатация на двата завода. Неговите действия и променената политическа обстановка в крайна сметка водят до затварянето им и до признаване на грешките, допуснати от държавата и местното ръководство по отношение на проблема с околната среда в района на гр. Разлог. Окончателното решение идва няколко месеца по-късно, когато с Решение № 193 от 26 декември 1989 г. на Министерски съвет се задължава СО „Целулоза и хартия“ да ограничи замърсяването на околната среда в Разложко, а от 1 януари 1990 г. се спира от експлоатация ЗХФД, намалява наполовина капацитетът на КЦХ (окончателно затворен през 1993 г.). Въпросът за влошената екологична обстановка в района до момента не е детайлно проучен и анализиран, затова считаме за съвсем основателно обстоятелството, че той заема толкова значимо място в настоящето изследване. Провежданата през периода на социалистическа България в

⁴⁰ След 1976 г. РИГОПС – в гр. Благоевград се преименува на РИООС. Вж.: ДА – Благоевград, Ф. 1404.

Разложкия край екополитика във всичките ѝ разнопосочни проявления не е резултат на местни фактори, а преди всичко реализиране на локално ниво на националната политика в областта на опазването на околната среда и поддържането на природните паркове.

5. ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: НАРОДЕН ПАРК „ПИРИН“ МЕЖДУ ГРИЖАТА ЗА ОКОЛНАТА СРЕДА И ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ИНТЕРЕСИ

Четвърта глава е озаглавена „Народен парк „Пирин“ между грижата за околната среда и политическите интереси“ и разглежда създаването на първите резервати в Пирин и осособяването най-големия природен обект по площ в страната - НП „Пирин“. Тази важна стъпка в екополитиката е продиктувана от стремежа на държавата да направи опит да се опазят природните дадености в района.

Първият и вторият раздел проследяват създаването на стопанска и туристическа инфраструктура в Разложкия район, както и обособяването на първите туристически дружества в Разлог и Банско. Местните планинари имат важна социална роля за строежите на хижи и заслони в планината, както и за маркирането на пътеки и създаването на маршрути в Пирин. Дружествата „Пирин“- Разлог и „Ел-тепе“ - Банско чрез дейността си успяват да популяризират тази част на планината като дестинация и същевременно допринасят за опазване на природата в района. Построяването на хижи във високите части на планината, както и нуждата от изграждане на пътна инфраструктура водят до увеличаване притока от население, което оказва също въздействие върху околната среда.

Третият раздел обхваща развитието на гр. Банско след 1944 г. като ски курорт, в който започват да се изграждат мащабни ски съоръжения с целенасочената държавна политика в подкрепа на развитието на туризма. Първоначално, с усилията на общинското ръководство, в началото на 60-те години се правят самостоятелни опити за насърчаване на ски спорта в града и за обособяване на ски зона, която с времето придобива важно стопанско и социално значение за района. В същия момент българските управници решават да обособят защитена територия в Пирин с цел да опазят най-високите части на планината, което още един път потвърждава противоречивата им екополитика. развитието на туризма в цялата страна в началото на 70-те години довежда до създаването на устройствени планове в Пирин и

спомага за развитието на този район в зимен курорт и до привличането на голям поток от туристи в планината.

Четвъртият раздел описва една друга важна страна на екополитиката в региона, свързана с обособяването на НП „Вихрен“ на 8 ноември 1962 г., който по-късно със Заповед № 3011 от 30 септември 1974 г. се преименува на НП „Пирин“. Историята на парка може да се раздели условно на два подпериода – първият от 1962 г. до 1979 г. и вторият от 1980 до 1998 г., в които се проследява развитието му и дейностите по неговото опазване. За периода до 1980 г. почти няма съхранени документи, тъй като територията на защитения обект е причислена към Горското стопанство в Банско. По същото време възниква и идеята за изработване на устройствен план на Пирин от арх. Петър Григоров с цел популяризиране на туризма. През 1974 г. Министерство на горите и горската промишленост (МГГП) преименува парка от „Вихрен“ на „Пирин“ и включва към територията му три нови защитени територии като по този начин се опитва да окрупни и опази в по-голяма степен даденостите на защитения обект по документи. Това действие още веднъж нагледно потвърждава променливата и колеблива държавна политика по отношение на парка в този период. Друга важна стъпка на МГГП е приемането на Първия паркоустройствен проект съгласно Заповед № 5425 от 19 декември 1979 г., с която се създава Дирекция на НП „Пирин“ в гр. Банско. Този акт спомага за по-успешната защита на територията му и нейното съхранение в автентичен вид. Съгласно горепосочените документи природният обект се превръща в територия с назначена паркова охрана и администрация.

Развитието на Банско и превръщането му в ски център в началото на 80-те години съвпада със създаването на Дирекцията на парка, която е изправена пред редица предизвикателства. През същия период държавата инвестира в района все повече средства за превръщането на Банско в курортно средище. Това показва отново непоследователната политика към опазване на защитената територия, в която започва изграждане на влека и писти, без да се гарантира съвместимостта им със защитата на природата. За тези мащабни мероприятия дори няма извършена екологична оценка. Съгласно Устройствения план територията на парка се разделя на три части. Най-голямата от тях е обособена като зона за туризъм и спорт, която обхваща 80 процента от площта му. С това свое действие държавата още един път потвърждава политиката си, чрез която се дава приоритет на стопанския туризъм за сметка на съхранението на околната среда.

Поради богатото си биоразнообразие НП „Пирин“ е включен през 1983 г. в Конвенцията за защита на световното природно и културно наследство към Организация на обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО). Тази стъпка превръща опазването на защитената територия в още по-отговорна задача за България, която за съжаление остава неизпълнена докрай. В средата на 80-те години държавата започва мащабно строителство на ски инфраструктура с подкрепата на партийното и общинско ръководство в Банско, и лично от Андрей Луканов като член на Политбюро на Централен комитет (ЦК) на БКП. В този период туризмът в града получава най-голямото си развитие с насочените към него средства за строеж на писти, лифтове и ски-влекове, с които посетителите могат да достигат дори и до най-високата част на планината. Много от обектите се намират в границите на парка, което още един път показва нарушенията, извършени от държавните институции и общинското ръководство в Банско. Отново се потвърждават данните в печатните издания за пренебрегнатия статут на защитената територия за сметка на някои по-тесни интереси.

След 1985 г. в годишните отчети на ръководството на Дирекцията започва да се говори открито за проблемите с туристопотока, както и за негативните последици върху природата и превръщането на икономическия фактор във водещ за сметка на опазването на планината. Посочват се основните проблеми, пред които е изправено ръководството като недостиг на щатни бройки, недостатъчно заплащане на служителите и липса на техника. С назначаването на охрана в НП „Пирин“ управляващите правят опит да уталожат натиска върху околната среда от масовото човешкото присъствие в планината и нейното неконтролируемо експлоатиране. Липсата на средства за обособяване на научен съвет към парка още един път отвеждат към развитието на стопанска дейност в планината за сметка на изследователската.

Друг аспект от работата на Дирекцията съгласно ЗЗП е необходимостта тя (заедно с Комисията по опазване на природната среда) да дава становища за предварително съгласуване при изграждането на инфраструктурни обекти в Пирин. През 1986 г. на страниците на централния и местния периодичен печат се публикуват първите статии за незаконно строителство на ски писти и съоръжения в планината. Архивните документи потвърждават фрапантен случай на конфликт на интереси при назначената комисия, която има за задача да извърши проверка по твърденията и заседава в периода 24-27 юли 1986 г.

В становището на въпросната комисия се установяват минимални нарушения при строежа на лифта в местността Църна могила, поради което тя препоръчва да се избере ново трасе за изграждането му и да се съгласува с управата на парка. През 1986 г. Окръжен народен съвет (ОНС)-Благоевград възлага проверка за съгласуваността на построените обекти в територията на парка, която установява, че само Дирекцията е изразила становище по тях. Съгласно ЗЗП съоръженията задължително трябва да се съгласуват и с Научно-координационен център по опазване и възпроизводство на околната среда (НКЦОВОС) при Президиума на БАН, но водени от икономически интереси държавните институции допускат да се извърши нарушение в НП „Пирин“.

От проучените документи може да се направи обоснован извод, че започналите строежи в Пирин през този период са почти без изключение в нарушение на ЗЗП, а държавните институции умишлено бездействат по отношение опазване на околната среда. От своя страна Дирекцията на парк „Пирин“ въпреки специфичната ситуация се опитва да изпълнява природозащитна функция, но с ускореното развитие на туризма не успява да опази ефективно околната среда. Проблемите около Банско в този период не са изолиран случаи като те следват примера на Витоша и Черноморието и се дължат преди всичко на липсата на последователна политика в страната по отношение на защитените територии. Неслучайно започват да се забелязват и първите негативни последици - промяна в растителния и животинския свят, замърсяване на езерата и реките в Пирин, оголване на земята около изсечените райони и значително натрупване на битови отпадъци в резултат на прекомерната човешка дейност и др.

Създаването на НП „Пирин“ и превръщането му в защитена територия е важен момент в държавната политика към природата. През целия период обаче тя остава противоречива, въпреки извършената значителна залесителна, охранителна и противопожарна дейност. Но основната задача – опазването на околната среда в защитената територия, си остава една от най-трудните за постигане от страна на ръководството и служителите. Истинска последователна природозащитна дейност в тази част от планината започва именно със създаването на Дирекция на НП „Пирин“. Стремещът ѝ да регламентира и ограничи присъствието на туристи сред екосистемите и замърсяването на гората води до открити сблъсъци с посетителите и част от местното население, както дори и с общинското ръководство на Банско и съседните населени места.

След промените от 1989 г. и появата на природозащитни организации строителството в територията на парка временно спира. Държавата продължава да търси начини за по-успешно опазване на околната среда в Пирин и с подкрепата на швейцарското правителство започва изготвяне на План за управлението му и за дейности по ангажиране на обществеността в района. Друг важен акцент при развитието на парка е приемането на Закона за защита на териториите през 1998 г., съгласно който паркът е обявен за национален обект и се разпростира на площ от 40 332,4 ха. С приемането на този нормативен акт, НП „Пирин“ се превръща в най-голямата защитената територия в България.

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Екополитиката на България през целия период на изследване остава непоследователна и противоречива. Намеренията за закрила на природата се изразяват главно в пропагандни намерения, а реалните действия са бавни, разпокъсани и често пъти стават жертва на интересите и амбициите на местните партийни дейци или на икономически фактори. Налаганата цензура в периодичния печат в годините на тоталитарната държава води до липса на достатъчно и обективни печатни материали по темата, а наличните такива са силно идеологизирани и едностранчиви. Липсват и условия за изразяване на общественото мнение по въпросите за опазването на природата, дори и под формата на обикновена обратна връзка. В резултат на това се стига до значими екологични поражения на територията на Разложкия регион като резултат от развитието на химическата индустрия в Разлог и на масовия туризъм в района на Банско.

В началото на 1980 г. със създаването на Дирекция НП „Пирин“ в Банско и района започва същинската дейност по опазване на биоразнообразието в Пиринския край. Специално внимание се обръща на дейностите на парковата администрация по полагане на грижи и контрол към върху администрираната територия. Тънката линия на защитното дело често бива потъпквана в превес на икономическия фактор, който почти винаги се оказва водещ фактор. Големият туристически поток и изграждането на ски съоръженията са в резултат на целенасочената политика по развитието на туризма в страната. Чрез създаването на Дирекция „НП „Пирин“ в началото на 1980 г. държавата прави опит да засили контрола и охраната в територията в условията на засилващ се туристически поток.

С този акт парк „Пирин“ става първата защитена територия в страната, в която има назначена охрана. Развитието на Банско и превръщането му в ски център в началото на 80-те години създава предпоставки за конфликти между администрацията, местното население и туристите.

Освен необходимостта да се обясни моделът на екополитиките, включването на индустриализацията и последиците от нея, както и акцентът със замърсяването на природата в Разлог като контрапункт на историята на парк „Пирин“, трябва да признаем, че имам лични спомени и преживявания по темата. Като дете наблюдавах промяната в околната среда. В ежедневните ми пътувания от родното ми село Годлево до града /разстояние от 5 км/ главният път преминаваше до двата завода. Специфичната миризма, оцветяването на реките и пяната около някои от тях, оставиха трайни спомени в съзнанието ми. Като деца на двама родители, работещи в Комбината за целулоза и хартия, израснахме с двете ми сестри с твърденията за ползите от заводите и превръщането им в основни източници на доход за местното население. Осигурените добри условия на труд, изградените почивни бази, достъпната храна и безплатният транспорт безспорно бяха добри придобивки за работещите в тях. След закриването им родителите ми останаха безработни, което доведе до липсата на достатъчно средства за издръжката на семейството ни. Сега, при анализането на събраната информация в настоящия труд, си изясних в детайли причините, довели до екологичната обстановка в района. И досега моите родители, подобно на голяма част от местното население, дори и след като им представих събраната информация при работата ми с архивите, продължават да не вярват в степента на замърсяване в Разлог от страна на двата завода. Пропагандата, осъществявана от държавата и премълчаването на екологичните проблеми през годините, са причината за това остатъчно мислене на част от обществото. Това е истински парадокс – именно хората, чието здраве е било изложено на най-негативните влияния, отказват да приемат, че това се е случвало. Днес с използването на архивните документи и в условията на свободно и демократично време, вече можем не само да говорим открито за наболелите проблеми през ерата на социализма, но и да ги анализираме адекватно като едно съвременно, загрижено за бъдещите поколения и осъзнато общество.

III. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

❖ За първи път се прави задълбочено и обобщаващо изследване върху екополитиката на България по време на социализма и проблемите, които настъпват за околната среда в резултат на бързата индустриализация и интензивното развитие на селското стопанство.

❖ Ясно са очертани процесите в екополитиката, осъществявана от България преди и след 9 септември 1944 г. Показан е и чуждестранният опит в създаването на първите защитени територии по света.

❖ Проследени и изследвани са процесите, довели до екологичното замърсяване на Разложкия регион в резултат на държавната политика за неговото стопанско и социално развитие, безкритичното прилагане на съветския опит в индустриализацията.

❖ С фактология е очертана екологичната криза в гр. Разлог и региона, както и влиянието на химическите предприятия върху околната среда и здравето на местните хора.

❖ За първи път се прави специално изследване историята на НП „Пирин“, а със събрания и систематизиран изворов материал се анализира неговото значение за опазване природата в Пирин.

❖ На базата на неизвестни до момента архивни документи, детайлно са изследвани обстоятелствата около създаването на Дирекцията на НП „Пирин“ и е направен опит да се покаже нейната роля в процесите за развитие на масов туризъм в Банско и района.

❖ Ясно са очертани характерните особености в прилаганата политика по отношение природата в Пирин и процесите на съгласуваност, които протичат между отделните институции.

❖ Прави се анализ на неизвестни до момента архивни документи за причините довели до замърсяването на Разложката котловина и опитите на държавата да прикрие проблема от обществото.

❖ Освен натрупването на богата фактология за разглежданите въпроси, са внесени корекции и са добавени нови данни за погрешно или непълно

интерпретирани проблеми, личности и събития в областта на разглежданата тематика.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. *„Щрихи към облика на гр. Разлог.“* – В: Годишник на Исторически музей – Разлог, т. 1. Благоевград: ИК „Ирин-Пирин“, 2020 г., с. 7-18.
2. *„Туристическата дейност в Разлог на страниците на списание „Български турист“ (95 години Туристическо дружество „Пирин“ – Разлог).* – В: Годишник на Исторически музей – Разлог, т. 2. Благоевград: РИК „Ирин-Пирин“, 2021 г., с. 125-137.
3. *„Мечтата за Национален парк „Пирин“ и реалностите на социалистическите екополитики през 1960-те и 1970-те години“.* – В: Списание „Балканистичен форум“, кн. 3, 2021 г., с. 402-413.

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

SOUTH WEST UNIVERSITY „NEOFIT RILSKI” – BLAGOEVGRAD

FACULTY OF LAW AND HISTORY

HRISTINA NIKOLOVA MANOVA

**ECOPOLITICS DURING SOCIALISM AND
TRANSITION TO DEMOCRACY: THE "PIRIN" NATIONAL PARK
1960S - 1990S'**

AUTHOR' S ABSTRACT

of dissertation work for awarding the scientific degree “Ph.D”

in the scientific specialty “History of Bulgaria”
professional direction 2.2. History and Archeology,
field of higher education 2. Humanities;

Supervisor: Assoc. prof. Kristina Popova, Ph.D.

**Blagoevgrad,
2023**

I. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE DISSERTATION

The "Man-Nature" relationship is an important part of the development of society. This is especially true today, when there is an increase in the population on a global scale and there are global problems with air, water and climate, so the topic of research is more and more relevant. The disturbed ecological balance has a direct impact on people's lives and at the same time becomes the biggest global challenge for scientists. Climate changes are becoming more and more frequent, which sharpen the attention of a number of scientists and prompt them to look for solutions to the problems. In this sense, the protection of the environment has already been permanently established as one of the most important processes in the world, the responsibility for the realization of which is the main task not only of individual countries, but also of a number of international organizations. For a long time, modern society either directly ignores the problems related to nature, or simply tries to solve them "piecemeal" - on a purely territorial basis, which is ineffective. As the negative effects of such crises deepen, however, the topic gradually unites more and more people from different sectors - politicians, civil organizations, media, activists and experts.

As Worster rightly observes, "Thinking globally about environmental history means going beyond the national boundaries or local issues that today connect all people and ecosystems, and understanding how this happened and what the consequences were." Nowadays, more and more resources are devoted to the development of technologies to prevent damage and to find ways to solve heterogeneous environmental crises in all corners of the world. In the middle of the 19th century, a number of world organizations emerged that monitor global problems and enforce good practices by controlling the environmental policies of individual countries. People, for their part, are also increasingly aware of the need to change their daily lives in order to protect the environment and use its resources more rationally. The topic of the present study of Bulgaria's ecopolitics in the period 1944-1989 and the beginning of the 1990s is relevant, because the consequences of the attitude towards the environment in those years have their projections to this day. The object of the study is the measures and the application of the various normative documents related to the protection of nature in Bulgaria, in parallel with the developing dynamic

processes in industry and agriculture. The emphasis in the research is placed on these processes in the Razlog Region. The construction of two large chemical plants in the town of Razlog and the transformation of the town of Bansko into a ski center lead to a change in the ecological situation in the area, which has its repercussions on the environment, as well as on the health of the local population. Similar processes took place in other regions of the country during the considered period. At the same time, the state created the largest protected site in the Razlog region - Pirin National Park (NP) as an important attempt to preserve the flora and fauna in the region.

1. HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

Environmental history - "*environmental history*" as a science is an important component of public awareness regarding nature and contributes to the creation of civil and expert culture in this area. It includes the interaction of man with his environment, with the emphasis being placed on the interrelationship between them. This science has its origins in the USA, where in the 1960s and 1970s, as a direct result of the activities of the environmental movement, the American Society for Environmental History was created. Its main purpose is to study nature and its changes, as well as the appearance of damage from human activity. Another task that the company sets itself is the tracking of the consequences of pollution in a broad historical plan. The American historian Donald Worster in 1988 explained the concept of "environmental history" as the interaction of man with the surrounding reality. Conservation issues are the subject of research by a number of scientists, the most significant of whom are Roderick Nash, Walter Webb, Alfred Crosby, Samuel Hayes, Donald Worster, Richard White, Richard Grove, Mark Elvin, Caroline Ford and others.

Ecopolitics in Bulgaria became the subject of publications only in the 1970s and 1980s, when mostly Soviet literature was translated, and the materials were strongly ideological and created a partial picture of the attitude towards the environment. The book "*Protected natural sites*" by the authors Marin Toshkov and Nikolay Vikhodtsevski, published in 1971, presents brief information about the protected sites in Bulgaria, as well as a reference to their location. In the context of the political situation in the country, a collective of naturalists Todor Todorov, Marin Toshkov, Dr. Vasil Topuzov, Dr. Hristo Apostolov, Dr. Geno Doikov, Alexander Dimitrov and Nikolay Toshkov published the collection "*Handbook of the environmentalist*" in 1977 which briefly examines the protection of the environment in the country with the first protected objects.

A year later, the book *"Youth in Protection of Nature"* with authors Kiril Rizov and Alexander Dimitrov was published, in which specific cases of borrowing Soviet models and attempts to "mobilize" the youth in the processes of protecting the world around us. In 1980, the study *"Protected natural sites in the Republic of Bulgaria"* by Vladimir Popov was published. The publication traces the moments of the appearance of the organized movement for the protection of the environment in the country in the second half of the 20th century. It provides data for all separate sites in Bulgaria, including the Pirin National Park. Kiril Rizov also published a study on the subject. Its title is *"Development of nature protection work in Bulgaria"* and it was published in 1987 on a state initiative by the OF publishing house. In his scientific work, he indicates the individual stages of the organized activities for the protection of the world around us until the end of the 80s of the twentieth century. In his scientific work, he indicates the individual stages of the organized activities for the protection of the world around us until the end of the 80s of the twentieth century. Another source is the study *"National Parks in Bulgaria"*, published in 1988 with authors Iskra Majdrakova and Viktor Noshtev. In it, they describe the creation of the first protected areas in the world and try to explain the meaning of the concept of "people's park". Special attention is paid to the time after 1944, when more and more new natural objects continue to be identified. After the political change in 1989, the topic of studying nature protection in historical terms in Bulgaria acquired a new relevance. In 2004, the book *"National and nature parks and reserves in Bulgaria"* by Georgi Georgiev was published, in which the international organizations related to environmental protection on a global scale, such as the International Union for the Protection of Nature, are indicated. In addition, information is given on the goals and different categories of parks in the USA, Canada and Europe, which are pioneers in the protection of the ecological environment. An important article that should be highlighted in this direction was published by Zlatomir Boev with the title: *"A brief overview of the history of nature protection in Bulgaria"*. It distinguishes four periods - during the Ottoman rule, during the period of the Third Bulgarian State until 1944, then until 1989 and after the country's entry into the European Union. The zoologist focuses on the period from 1944 to 1989, when the state took legislative initiatives with an ecological focus. Among the subjects in the scope of the research is the book *"The Plan for the transformation of Southern Dobrudja (1951-1956)"* by Tsvetolin Nedkov. In recent years, the author has also published another in-depth study dedicated to the Stalin Plan for the

transformation of nature and its implementation in Southern Dobrudja in the 1950s on the model of the USSR.

During the writing of this dissertation, a number of foreign sources were followed. The book *"Environmental Problems in Eastern Europe"* by Frank Carter and David Turnock provides an in-depth analysis of environmental problems in Eastern Europe and the causes that led to them. The method of comparative analysis used in nature conservation in the countries of Eastern Europe shows, as well as the gaps they have made in this direction. The authors analyze the ecopolitics in Albania, Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania, Yugoslavia and Slovakia. In 2011, the work *"Song of the Forest"* with author Steven Brain was published, which traces the development of Russian forestry from 1905 to 1953.

In 2012, Bernhard Gisby, Sabine Holler and Patrick Cooper published the book *Civilized Nature. National Parks in a Global Historical Perspective*, which covers the creation of the first national park, Yellowstone, in the USA, which laid the foundation for modern environmental protection and its use as a model for other countries. Another important study is the scientific work *"Introduction. Stalin's Plan for the Transformation of Nature and the Eastern European Experience"* by Dobravka Olsakova, published in 2016. In it, the author points out the problems in the ecopolitics of the Soviet Union and the countries of Eastern Europe after the Second World War. Individual authors deal with the study of protected areas within the borders of different countries - for example, Robert J. Burns follows the development of the park system in Canada, and Partick Cooper - that of Switzerland.

2. PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE DISSERTATION

The main goal of the present study is to present and analyze the development of ecopolitics in Bulgaria, especially in the period after the Second World War. Based on the collected data, the experience of the pioneer countries in environmental protection, as well as that implemented in the Soviet Union, is presented in the background. Borrowing the Soviet experience after 1944 is the main axis that determines the ecopolitics in the country. The damages that occurred in the world around us as a result of industrialization, as well as their silence and concealment by the state authorities during the period of socialist Bulgaria, are a key point of the present study. The development of the chemical industry in the Razlog region and the pollution that occurs as a consequence is only one, albeit indicative, example of the damage to nature in the country.

Similarly, we can make an essential comparison with the situation of ecological resources in other regions of Bulgaria. On the basis of the information collected during the work on this dissertation, a summary is prepared for the first time and the dynamic trends in Razlog in the field of ecopolitics are highlighted. The main thematic emphasis of the study traces the creation and development of the Pirin National Park, which is the largest protected site in the country.

In the study, for the first time, sources related to the state's conservation activities are presented, systematized and analyzed, and conclusions are drawn from their content in the context of the researched topic.

Based on these goals, we set several main tasks in our presentation:

- To present some basic aspects of the history of nature conservation on an international, national and local scale, highlighting the place of ecopolitics in Bulgaria in these contexts.
- To follow the ideas and practices of European countries, which have a significant impact on the regulatory framework in the ecopolitics of our country.
- To present the ideological frameworks of the Soviet model in relation to nature, applied since the end of the 40s of the XX century and in the other countries of the Eastern Bloc.
- To trace the specifics of the environmental policies in Bulgaria and in particular in the Razlog Valley after 1944 and outline the impact of industrialization on nature.
- To study in more detail the history of the NP "Pirin", which until now has not been the subject of a special scientific study. In this direction: to trace the development of policies and practices towards the "protected territory", conditionally divided into two sub-periods - from 1962 to 1979; and after 1980, when the "Pirin" National Park Directorate was created until it was transformed from a national park into a national park in 1998.
- To trace the gradual increase of the area in the protected territory and especially the economic-induced state intervention during the different periods of development.

As already noted, the NP "Pirin", created in 1962, has so far not been the subject of in-depth scientific research that would clarify the political aspects in the history of its existence. Fragmentary data on the subject are scattered in various archival funds and this makes research related to the activity of the protected area even more difficult. In 2022, the topicality of the topic is even greater, since at the time of writing the present work, the 60th anniversary of the creation of the National Park "Pirin", the 90th anniversary of the construction of the "Yavorov" huts were

celebrated. "Demyanitsa", as well as 150 years since the establishment of "Yellowstone" - the first national park in the world. In 2023, it will be exactly 40 years since the inclusion of the Pirin National Park in the UNESCO World Cultural and Natural Heritage List, which is indicative of the enormous social and scientific importance that this protected area has on a global scale.

2. SOURCES AND DOCUMENTS

For the development of this work, archival sources, published documents, memories, materials from the press and periodicals, as well as a number of scientific studies were used. Basic data are contained in the funds of the Central State Archives (CDA) - Sofia and State Archives (DA) - Blagoevgrad, as more fundamental for the development of the overall ecopolitics in Bulgaria are found in the fund of the Union for the Protection of Native Nature in the CDA. It contains information about the initial development of environmental protection policy in Bulgaria. The preserved protocols and reports of its activities are a valuable source, as they contain the proposals for the adoption of the first legislative initiatives in the country and the designation of specific protected areas. The stored correspondence with some foreign institutions helps to clarify the process of borrowing experience, familiarization with their essence, as well as application of international practices. In the same archive is also the fund of the National Committee for the Protection of Nature (OKZP) under the National Council (NC) of the Patriotic Front (OF), which was later renamed the "National Committee for the Protection and Reproduction of the Natural Environment". In the CDA, another valuable fund-raiser is the Commission for the Protection of Nature (CPC) at the Bulgarian Academy of Sciences (BAS), from which plans, reports and instructions related to its activities are stored.

The main part of the archive documents used are located in DA - Blagoevgrad, distributed in the funds of the Environmental Inspection, Forestry (GS) - Bansko, State Forestry - Razlog and others. A large part of the source base of the dissertation work, related to the environmental problems in the Razlog region, is located in the funds of the Historical Museum - Razlog, the Regional History Museum (RIM) - Blagoevgrad and in the Community Library - Razlog. An important source for the development of tourism in the region are the archival materials of the Tourist Associations "Pirin" - Razlog and "El-Tepe" - Bansko.

Partial information on the creation of the Vihren NP can be found in the fund of Forestry-Bansko, which contains partial information on the creation and development of the protected site. After its separation in 1962, it was provided for management and management by the Forestry in Bansko until 1979, when in January 1980, the then managers established the Directorate of NP "Pirin". Data on its preservation in the period from 1962 to 1979 are almost absent. We find partial information in the protocols of the "El-Tepe" Tourist Association, where it is mentioned about weak control in the designated area. In a large part of the reports of the GS there is a mention of the harvesting of wood and the implementation of state plans. It is important to emphasize again that in this period the "Vihren" park is under his control, which confirms the contradictions in state ecopolitics. After 1980, several annual reports for the period up to 1988 have been preserved from the activities of the "Pirin" National Park Directorate, which are kept in the fund of the State Government. With regard to the preserved documents, the preliminary agreement must be made that they lack a critical attitude to the activity. The reports indicate the tasks performed by the institution and the goals achieved, but it is omitted to mention the problems and difficulties in their implementation.

Extremely valuable information is contained in the "Archives for nature" page collected and made available on the Internet under the project "Archives of the protected areas of Bulgaria in support of the management and protection of the environment", financed under the Program for the support of NGOs in Bulgaria - Financial Mechanism of the European Economic Area, 2009-2014.

In addition to the authors, as a source they have been studied in "Pirinsko delo", in "Cooperativno selo", magazine "Bulgarian Tourist", in "Duma", in "Anteni", in "Echo" and other. Important sources are the magazine "50 Years of Pirin National Park" and the magazine "Orbel", which are publications of the Pirin National Park Directorate in Bansko. Information about the creation of the first nature protection institutions is contained in the magazine "Bulgarian Tourist", which is printed by the Bulgarian Tourist Union (BTS) and existed in the period from 1902 to 1943. Through it, the foundations of environmental protection in the country were laid and is a valuable source for the mass promotion of tourism.

Considerable fieldwork was also carried out for the writing of the present paper. One of the longest serving employees of the "Pirin" National Park Directorate - Ivan Obetsanov was interviewed, who shared interesting facts from his activity as a security guard in the period from

1962 to 1995. More facts related to the history of the park and its activities were collected by Zdravko Gramatikov, who works in the Territorial Department "Bayuvi Dupki" - town of Razlog. About the pollution of the environment in the Razlog Basin and the contribution of the Independent Society for Environmental Protection of the Razlog Basin, established in the town of Razlog, I received information from my colleague Iliya Tantilov - curator in the Historical Museum - Razlog.

4. METHODOLOGICAL PROBLEMS AND TERMINOLOGICAL SPECIFICATIONS

The methods used in writing the present study are several, the predominant being the comparative method, through which the ecopolitics of the most developed countries in the world are analyzed and followed, as well as the development of the first national natural sites in them is summarized. A serious challenge for writing the dissertation turned out to be the lack of sufficient literature in the period of socialist Bulgaria, during which the topic was not developed comprehensively and systematically. The reasons are twofold - the limited number of primary documents, as well as the predominantly propagandistic nature of the publications in the press. At the beginning of the 70s and 80s of the 20th century, several printed editions of authors from the circles of foresters and natural sciences appeared. As we have already emphasized, another major methodological problem in the work on the present paper is the fact that there is almost no source base on the topics of pollution in the Razlog region and the protection of the Pirin National Park, which have not been the subject of independent scientific research until now. Therefore, field research and collection of memories and facts from long-term residents of Razlog and from former and current employees of the park were additionally applied to the writing of the paper. This developed in an interesting and new direction the information gathered from the official sources. Another challenge for the writing of this dissertation was to research, study and critically evaluate the sources of information relating to the country's overall ecopolitics during socialism and the preservation of the first protected sites. In the process of working on the research, methods such as: historical description, analysis and synthesis were used. The topic of a dissertation requires the use of an interdisciplinary approach, because it is not only historical, but for its comprehensive study, elements from the toolkit of several other sciences are also needed, in addition to history -

for example, ecology, social sciences, economics, state administration, law, etc. The research process proceeds "from top to bottom" - from the global to the national and from the regional to the local level, which shows the overall development of ecopolitics in Bulgaria and gives the opportunity to draw overview conclusions about the mistakes made during the research period. When writing the dissertation, in parallel with the other methods, the chronological method is also used, through which the main events and facts on the subject are tracked from the point of view of the "time" component.

5. CHRONOLOGICAL AND CONTENT SCOPE

The chronological limits of the research cover the period from 1944 to 1990, but the background from 1928 to 1944 is also considered. In this period, the history of ecopolitics in Bulgaria was revealed and traced, and in particular - the creation of the NP "Pirin" and the frequent ecological problems in the Razlog region. As a preface, the dissertation provides a comparative analysis between the ecopolitics of individual states and the designation of the first national parks in the world, as well as the specific measures taken for their protection. The lower limit in the preface is marked by the creation of the Union for the Protection of Native Nature (SZRP) as a civil organization, which marked the beginning of organized ecopolitics in Bulgaria and the announcement of the first protected sites. The main part of the study begins with a presentation of the overall policy of the country after 1944 and the changes that occurred in all spheres of the country, including nature. The upper limit of the present work is in accordance with the adoption of a key modern legislative act - the Law on Protected Territories of 1998 and the obtaining by NP "Pirin" of the status of "National park".

II. MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION PAPER

1. INTRODUCTION

This study consists of an introduction, four chapters and a conclusion, sources, bibliography, list of abbreviations and 32 appendices (photos and documents). In the Introduction of the dissertation, the object and the subject of research, as well as the set goals and tasks, are specified. A special place is devoted to the methodology and the chronological framework.

Attention is paid to the tools that will be used to achieve the set goals. The clarification of a number of concepts helps to correctly understand the presented theses in the main text. The sources and the literature that have been critically analyzed are indicated.

3. FIRST CHAPTER: BEGINNING OF NATIONAL ECO POLICIES

The first chapter is entitled "The beginning of national ecopolitics in the 19th and 20th centuries". It is divided into two paragraphs with subheadings, which trace the creation of the first nature parks in the USA, Canada and Europe, as well as the measures taken to protect them. The trends in their development and the applied methods for identifying and managing protected areas are also subject to comparative analysis. Of particular interest is the creation of the first national park in the world, "Yellowstone" in 1872, which became a model for imitation in many countries around the world. In this way, the United States establishes itself as a pioneer in environmental protection activities. The scientific work contains a substantive analysis of their development, problems and experience gained in the first years of their establishment.

The emergence of the policy on the protection of the natural environment in Bulgaria is the other main topic traced in the first chapter. Separate paragraphs are dedicated to the first institutions that contributed to the emergence and development of ecopolitics in the country until 1944.

An important social role for the affirmation of the ecological topic is played by the SZRP. On his initiative, the first normative acts in the country were adopted, which regulate the preservation and creation of protected territories. The designation of the first NP "Vitosha" on October 27, 1934 and the announced reserves "Silkasia", "Parangalitsa", "Bayuvi dupki", "Sukhodol" and "Gingjiritsa" with a strict security regime is a breakthrough in regulation of the policy of conservation of natural resources and manifestation of the determined will of the society to take care of the environment. Then a number of basic normative documents were adopted, the most important of which - the Ordinance-law for the protection of native nature from 1936, was a significant success for civil society. The construction of a legislative framework and the designation of reserves are the two main steps that marked the beginning of the environmental work in Bulgaria.

3. CHAPTER TWO: THE IDEOLOGIZED NATURE: ECOPOLITICS OF SOCIALISM

The second chapter, entitled "Ideologized Nature: Ecopolitics of Socialism", examines the development of environmental protection policy in the Soviet Union and other socialist countries, as well as their attitude to natural resources. Industrialization in the People's Republic of Bulgaria (NRB) according to the Soviet model and the consequences for the environment are also examined. The second chapter consists of four paragraphs, the first of which is dedicated to the identification of protected territories in Russia (later - Council of Soviet Socialist Republics (USSR), as well as indicating their differences with existing ones in the USA and European countries. The Russian Ethnological Society, as well as the Standing Commission for Environmental Protection established in 1912 under the leadership of the Imperial Geographical Society, played an important role in the development of environmental regulations in the country. The first national park in Russia, established in 1916 - "Barguzinsky" is an important step in the ongoing ecopolitics, despite the commercial purpose with which it was created - to protect the sable population as the main export product of the country. The political situation after the Bolshevik coup of 1917 led to the abandonment of the idea of developing a network of reserves. A new system of management of the already existing ones is being introduced, as they are divided for educational purpose (they are transferred to the subordination of the People's Commissariat for Education), as well as for economic purpose - they are distributed organizationally to the People's Commissariat for Agriculture. In the 1930s, the Soviet Union adopted the idea of developing tourism in protected areas, following the example of the United States. In 1934, the rulers adopted the Reserve Regulations, which encouraged tourism and economic activities in the reserves, as well as scientific research experiments with animals to increase their yield of meat and milk.

A critical point in the ecopolitics of the USSR occurred with the adoption of the Plan for the Transformation of Nature (known as Stalin's plan for the transformation of nature), which was carried out mainly in the period from 1948 to 1953. It was a complex program for the scientific regulation of the environment, which includes: the modernization of agriculture, the construction of protective belts, the construction of dams and the "transformation of desert areas into fertile lands". This eco-policy of the Soviet Union was applied as a model in all countries with ruling communist regimes. The relationship between the imposed new ideology and the environment,

which serves above all as a resource for the development of industrialization and agriculture, is traced. The second paragraph presents Stalin's introduction of the Plan for the Transformation of Nature as a way to "overcome economic backwardness" in the Soviet Union, dictated by propaganda, social and economic considerations. Its application in Bulgaria and other socialist countries as an attempt at economic development of certain regions in their territories is also shown. The consequences that occur for nature after its introduction are also reported in detail. His denial and abandonment by the USSR and other socialist countries after Stalin's death is also traced. In this part of the dissertation, attention is also paid to another large project of propaganda importance, which also failed to be fully realized and remained unfinished. It is about the construction of the so-called Pancharevski Canal in Sofia and the state's attempt to solve the problem of irrigation of the Sofia field through it.

An important section is also the development of nature protection work in Bulgaria after 1944, which lags behind compared to other European countries. The promulgated Decree on the Protection of Nature in 1960, the adoption of the Law on the Protection of Air, Water and Soil from Pollution, as well as the Law on the Protection of Nature (LLP) are important steps taken by the state to regulate in detail the process of protecting environment. KZP at the BAS, BTS and the sector at the Ministry of Forests are the main driving forces for changing the status quo and implementing the adopted regulations. However, a large part of these documents are not implemented in practice, and the leading factor remains the economic factor. In line with the policy of rapid industrialization, the Bulgarian government neglects the care of the environment and no preliminary assessment of their impact on the environment is prepared.

It was not until the 1970s that the country began to implement a state policy on environmental protection and assign certain responsibilities to large industrial enterprises in this direction. The Tenth Congress of the Bulgarian Communist Party (BCP) turns ecopolitics into a program task of the Communist Party in the country. Established in 1971, the OKZP and its operational bureau at the National Assembly of the Republic of Uzbekistan started a national campaign for environmental protection. This is how the "National Movement" appears, which makes an attempt to unite broad layers of society around the idea of protecting nature and the right attitude towards its resources. This movement is the initiator of the creation of district, municipal, neighborhood and village committees to support ecologically oriented activities. With the inclusion of students, youth, workers, artists, in the campaign and through strong propaganda, its

goals are largely achieved. In the mid-1970s, the first significant changes occurred in Bulgaria, related to a more successful implementation of ecopolitics. The first civil initiatives with the same goal are being created. The state's will to change the already polluted areas is showing. A network of state structures is also being created to ensure more successful implementation of state policy in relation to the environment. The main institutions that implemented and controlled ecopolitics in the late 1970s were:

- State governing bodies: at the National Assembly (NA) - Standing Committee on Protection of the Natural Environment; at the State Council - Council for Protection and Reproduction of the Environment; at the district and public councils – relevant inspections.
- Coordinating bodies: under the Council of Ministers (MC) - Committee for the Protection of the Natural Environment (CPC) and with management functions under the Presidium of the BAS - the Problem Council for the Protection of the Natural Environment and the Scientific Coordination Center for the Protection and Reproduction of the Environment.
- Organizations for public activity - at the National Assembly of the OF - OKZP with divisions at its district and municipal committees; at the Scientific and Technical Unions and the Union of Bulgarian Journalists - Sections for Nature Protection.

In 1977, the state adopted "*Basic guidelines for the protection and reproduction of the natural environment in the People's Republic of Bulgaria*", which recognized the transformation of ecopolitics into a priority task. For the first time, the problems in different regions of the country are discussed openly. The regions around Kremikovtsi, Devnya, Zlatitsa-Pirodop, Burgas, Kardzhali and Razlog are the most polluted and in need of air cleaning. An important planning task is the construction of a unified national system for monitoring and information on the state of the environment. For the first time, the state recognizes the need for stricter control in relation to the applied ecopolitics as a result of the excessive pace of economic development. The rapid increase of the population in cities and the urbanization of new territories, the development of transport, the application of new technologies, the use of preparations and fertilizers in agriculture, are among other reasons that contribute to the pollution of air, water and soil. In response to the development of technology, the government recognized the need for stricter control of pollutants and the need to impose sanctions and regulations. An important role is played by the created environmental protection and hygiene inspections in the country, which exercise control over enterprises in different regions of the country and monitor the state of air and water.

4. CHAPTER THREE: ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN SOUTH-WESTERN BULGARIA (RAZLOG REGION) IN THE 70'S AND 80'S OF THE XX CENTURY.

The third chapter is entitled "Environmental problems in Southwestern Bulgaria (Razlog region) in the 1970s and 1980s." It examines the industrial development of the Razlog Region in the mentioned period and its transformation into a center of chemical production for Blagoevgrad District and the pollution that occurs to nature as a result of industrial activity. The materials studied in detail on a territorial basis give an idea of the real situation in the ecological map of Bulgaria. The first section contains information about the development of Razlog and Bansko as the largest settlements in the region for the period before 1944. It shows their real economic development and the main crafts with which the local people make a living. The proximity to the Pirin mountain and the presence of a significant resource of timber determine the nature of the local enterprises, which are mainly engaged in its processing. Razlog, as the main city of the valley, has more economic opportunities for development than the neighboring settlement. The creation of the Razlog Forestry Department as an institution that has an important role in the protection of centuries-old forests in the area and controlling the felling of timber is also traced.

The second section traces the development of the town of Razlog after 1944 and the change that occurred in the ecological situation in the area. The political views on the territory of the Blagoevgrad region, related to the resolution of the Macedonian question, lead to the backwardness of the region compared to other parts of the country. It was only after the April Plenum in 1956 that the rulers reconsidered the topic and began to invest state funds in the economic development of the region. In Razlog, the foundations of the chemical industry are being laid, through which the local government aims to overcome employment problems and accelerate the urbanization process. The expectation is that this will happen in practice by using the timber of the region and the availability of sufficient and available labor. The two large chemical enterprises built in the city using Soviet technology - the Hydrolysis and Feed Yeast Plant (ZHFD) and the Pulp and Paper Mill (KCH) became the main factor of its economic life. After their commissioning, in 1963 and 1972, respectively, accelerated economic growth was reported, new jobs were created, migration to the valley increased, and large-scale housing construction began to meet the new workers' living needs. Over the years, the two plants have managed to establish themselves as leaders in the

country with their valuable production, part of which is exported abroad - to the countries of the Council for Mutual Economic Assistance (CMEA).

The third subsection traces the severe environmental problems that have occurred in the area, such as severe air, water and soil pollution, which have a serious impact on the health of the local population. Immediately after the factories were put into operation, noticeable changes in the climate began - fogs and a specific smell appeared in the air, the rivers became polluted and the fish died in them, diseases increased among the residents of the town of Razlog. The non-compliance with a number of requirements for harmless operation, the lack of an environmental impact assessment and the long-term neglect of environmental problems testify that in this case the attitude towards the environment is subordinated to narrow economic interests on the part of the state. In the periodical press, the pollution in the Razlog region, as well as the problems of a similar nature in other parts of the country, are also kept silent. Placing this area alongside those of Pernik, Dimitrovgrad and Devnya in the "*Basic guidelines...*" indicates the beginning of a process of awareness of the importance and scale of environmental damage. With the establishment of the Regional Inspection for Forestry and Environmental Protection (RIGOPS) and the Hygienic and Epidemiological Inspection (HEI) in Blagoevgrad, observations began to be made, as well as changes in indicators in the basin to be reported. The two inspections monitor the condition of the treatment plants in the factories, often finding violations for which they write prescriptions and impose fines. The main and most important problem as a result of the pollution is the deteriorating health of the local population. In instructions to plants and individual institutions, the two state bodies describe the need to modernize the air and water purification systems, for which, however, significant funds are required. In this chapter of the research, tables with data on the increasing health problems of the population in the town of Razlog in the period 1970-1984, related to the activities of the enterprises, are presented, which can prove their direct connection in a more indisputable way.

In the 1960s and 1970s, the main centers of the Razlog region - the cities of Razlog and Bansko, although located in close proximity, developed in two different directions in terms of the use of natural resources: the first became the center of the chemical industry in the region, and the second – in a winter resort. Although only six kilometers apart, the two settlements are experiencing economic booms in different directions largely due to the specific views of local party leaders and the strength of their lobbying contacts.

For the first time, the studied documents indicate specific actions of the state related to the attempts to solve the environmental problems in the basin. In response to the markedly negative evaluations in the reports of the Blagoevgrad-based inspections, in March 1984 the creation of a National Program for the Study of Pollution in Razlog was financed, which is an important step towards reducing the damage to nature in the area. Several scientific institutes are engaged in it, performing measurements of air, water and soil, as well as monitoring the health of local people. After their inspections, a number of gaps in production were identified: lack of filters for air purification and treatment plants, outdated equipment, need for huge capital funds to modernize the process. In parallel with the program, the Regional Inspectorate for Environmental Protection (RIEOS) imposes sanctions and often makes recommendations to the managers of the two enterprises, but these are sometimes ignored due to reluctance or lack of funds to implement them. It was only at the end of the period that the local population, which was directly affected by the changes in the valley and was daily subjected to deteriorating living conditions, raised a critical voice. In April 1989, the "Ekoglasnost" movement was founded, which became the driving force behind a number of environmental protection initiatives and declared against the hydro construction in Pirin. It also expresses an active attitude towards the problems in Razlog. In 1989, the Independent Society for Environmental Protection of the Razlog Valley was established in the city, whose main goal is to stop the operation of the two plants. His actions and the changed political situation eventually lead to their closure and to the recognition of the mistakes made by the state and the local leadership regarding the environmental problem in the Razlog area. The final decision came a few months later, when with Decision No. 193 of December 26, 1989, of the Council of Ministers, ZHFD was obliged to limit environmental pollution in Razlog, and as of January 1, 1990, it was suspended out of operation ZHFD, the capacity of KTCH is reduced by half (finally closed in 1993). The question of the deteriorating ecological situation in the area has not been studied and analyzed in detail so far, so we consider it quite reasonable that it occupies such a significant place in the present research. The ecopolitics carried out during the period of socialist Bulgaria in the Razlog region in all its diverse manifestations is not the result of local factors, but above all the implementation at the local level of the national policy in the field of environmental protection and the maintenance of natural parks.

5. CHAPTER FOUR: "PIRIN" NATIONAL PARK BETWEEN ENVIRONMENTAL CARE AND POLITICAL INTERESTS

The fourth chapter is entitled "Pirin National Park between environmental care and political interests" and examines the creation of the first reserves in Pirin and the designation of the largest natural site in the country - Pirin National Park. This important step in ecopolitics is dictated by the state's desire to make an attempt to preserve the natural features of the area.

The first and second sections trace the creation of economic and tourist infrastructure in the Razlog region, as well as the establishment of the first tourist companies in Razlog and Bansko. Local mountaineers have an important social role in the construction of huts and shelters in the mountains, as well as in the marking of paths and the creation of routes in Pirin. The companies "Pirin" - Razlog and "El-tepe" - Bansko through their activities succeed in promoting this part of the mountain as a destination and at the same time contribute to the preservation of nature in the area. The construction of huts in the high parts of the mountain, as well as the need to build road infrastructure, lead to an increase in the influx of population, which also has an impact on the environment.

The third section covers the development of the city of Bansko after 1944 as a ski resort, where large-scale ski facilities began to be built with the purposeful state policy to support the development of tourism. Initially, with the efforts of the municipal leadership, in the early 1960s, independent attempts were made to promote skiing in the city and to separate a ski area, which over time acquired an important economic and social importance for the area. At the same moment, the Bulgarian rulers decided to set aside a protected territory in Pirin in order to protect the highest parts of the mountain, which once again confirms their controversial ecopolitics. The development of tourism throughout the country in the early 1970s led to the creation of development plans in Pirin and helped to develop this area into a winter resort and to attract a large flow of tourists to the mountains.

The fourth section describes another important aspect of ecopolitics in the region, related to the separation of the "Vihren" National Park on November 8, 1962, which was later renamed "Pirin" National Park by Order No. 3011 of September 30, 1974. The history of the park can be

tentatively divided into two sub-periods – the first from 1962 to 1979 and the second from 1980 to 1998, in which its development and conservation activities are followed. For the period up to 1980, there are almost no stored documents, as the territory of the protected object is assigned to the Forestry in Bansko. At the same time, the idea of developing a structural plan of Pirin by arch. Petar Grigorov in order to popularize tourism. In 1974, the Ministry of Forestry and Forestry Industry (MFP) renamed the park from "Vihren" to "Pirin" and included three new protected areas in its territory, thus trying to consolidate and protect the givens to a greater extent of the protected object according to documents. This action once again vividly confirms the changing and wavering state policy regarding the park in this period. Another important step of the MGGP is the adoption of the First Park Planning Project according to Order No. 5425 of December 19, 1979, which established the Directorate of the "Pirin" National Park in the city of Bansko. This act contributes to the more successful protection of its territory and its preservation in an authentic form. According to the above-mentioned documents, the natural site becomes a territory with assigned park security and administration.

The development of Bansko and its transformation into a ski center in the early 1980s coincided with the creation of the Park Directorate, which faced a number of challenges. During the same period, the state invested more and more funds in the region to turn Bansko into a resort. This shows again the inconsistent policy towards the protection of the protected area, in which the construction of towpaths and runways begins without ensuring their compatibility with the protection of nature. There is not even an environmental assessment for these large-scale events. According to the Development Plan, the territory of the park is divided into three parts. The largest of them is designated as a zone for tourism and sports, which covers 80 percent of its area. With this action, the state once again confirms its policy of prioritizing economic tourism at the expense of environmental protection.

Due to its rich biodiversity, the "Pirin" National Park was included in 1983 in the Convention for the Protection of the World Natural and Cultural Heritage of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). This step turns the protection of the protected territory into an even more responsible task for Bulgaria, which unfortunately remains unfulfilled to the end. In the mid-1980s, the state began large-scale construction of ski infrastructure with the support of the party and municipal leadership in Bansko, and personally by Andrei Lukanov as a member of the Politburo of the Central Committee (CPC) of the BKP. In this

period, tourism in the city received its greatest development with the funds directed to it for the construction of tracks, lifts and ski lifts, with which visitors can reach even the highest part of the mountain. Many of another object are located within the park's boundaries, which shows the violations committed by the state commission and the municipal leadership in Bansko. The data in the printed publications about the neglected status of the protected territory at the expense of some narrower interests are confirmed again.

After 1985, in the annual reports of the management of the Directorate, they began to talk openly about the problems with the tourist flow, as well as about the negative consequences on nature and the transformation of the economic factor into a leading one at the expense of the protection of the mountain. The main problems faced by the management are indicated such as shortage of staff, insufficient pay of employees and lack of equipment. With the appointment of guards in the "Pirin" National Park, the authorities are trying to reduce the pressure on the environment from the massive human presence in the mountain and its uncontrolled exploitation. The lack of funds to set up a scientific council for the park once again leads to the development of economic activity in the mountain at the expense of research.

Another aspect of the Directorate's work under the EPA is the need for it (together with the Commission for the Protection of the Natural Environment) to give opinions on preliminary approval for the construction of infrastructure sites in Pirin. In 1986, the first articles about the illegal construction of ski slopes and facilities in the mountain were published on the pages of the central and local periodicals. The archival documents confirm a striking case of conflict of interest in the appointed commission, which has the task of verifying the allegations and met in the period July 24-27, 1986. In the opinion of the commission in question, minimal violations were found during the construction of the lift in the Black Mound area, which is why it recommends choosing a new route for its construction and agreeing with the management of the park. Issues a positive opinion for the installation of the lift on the condition of minimal felling of wood, for reclamation of the exposed terrain and with permission for the lift to be used by its employees. In 1986, the District People's Council (ONS)-Blagoevgrad commissioned a check on the consistency of the built objects in the territory of the park, which established that only the Directorate had expressed an opinion on them. According to the Environmental Protection Act, the facilities must also coordinate with the Scientific Coordination Center for Environmental Protection and Reproduction

(NCCCOVOS) at the Presidium of the Bulgarian Academy of Sciences, but driven by economic interests, the state institutions allow a violation to be committed in the Pirin National Park.

From the studied documents, it can be reasonably concluded that the constructions started in Pirin during this period are almost without exception in violation of the Environmental Protection Act, and the state institutions are deliberately inactive in terms of environmental protection. In the same period, local leaders support the development of tourism in Bansko and try to cover up the committed violations. For its part, the Directorate of Pirin Park, despite the specific situation, tries to perform a nature protection function, but with the accelerated development of tourism, it fails to protect the environment effectively. The problems surrounding Bansko in this period are not isolated cases, as they follow the example of Vitosha and the Black Sea and are primarily due to the lack of a consistent policy in the country regarding protected areas. It is no coincidence that the first negative consequences began to be noticed - a change in the flora and fauna, pollution of the lakes and rivers in Pirin, the stripping of the land around the cut areas and a significant accumulation of household waste as a result of excessive human activity, etc.

The creation of the "Pirin" National Park and its transformation into a protected area is an important moment in the state's policy towards nature. Throughout the period, however, it remained controversial, despite the significant afforestation, protection and fire prevention activities. But the main task - the protection of the environment in the protected area, remains one of the most difficult to achieve by the management and employees. A real, consistent nature protection activity in this part of the mountain begins precisely with the creation of the Pirin National Park Directorate. Its aspiration to regulate and limit the presence of tourists among the ecosystems and the pollution of the forest leads to open clashes with visitors and part of the local population, as well as even with the municipal leadership of Bansko and neighboring settlements.

After the changes of 1989 and the appearance of nature protection organizations, construction in the park territory temporarily stopped. The state continues to look for ways to better protect the environment in Pirin and, with the support of the Swiss government, is starting to draw up a Management Plan and public engagement activities in the area. Another important highlight in the development of the park was the adoption of the Law on the Protection of Territories in 1998, according to which the park was declared a national site and covers an area of 40,332.4 ha. With the adoption of this normative act, Pirin National Park becomes the largest protected area in Bulgaria.

6. CONCLUSION

The environmental policy of Bulgaria throughout the period of study remains inconsistent and contradictory. Nature protection intentions are mainly expressed in propaganda intentions, and real actions are slow, fragmented and often fall prey to the interests and ambitions of local party figures or economic factors. The imposed censorship in the periodical press during the years of the totalitarian state leads to a lack of sufficient and objective printed materials on the subject, and the available ones are highly ideological and one-sided. There are also no conditions for expressing public opinion on nature conservation issues, even in the form of simple feedback. As a result, significant environmental damage has occurred in the territory of the Razlog region as a result of the development of the chemical industry in Razlog and mass tourism in the Bansko region.

At the beginning of 1980, with the creation of the "Pirin" National Park Directorate in Bansko and the region, the actual activity of biodiversity protection in the Pirin region began. Special attention is paid to the activities of the park administration in providing care and control over the administered territory in opposition to Bansko's desire to develop dynamically as a popular winter ski resort at any cost. The fine line of the defense case is often trodden in favor of the economic factor, which almost always turns out to be the leading factor. The large tourist flow and the construction of ski facilities are the result of the targeted policy for the development of tourism in the country. Through the establishment of the "Pirin National Park" Directorate at the beginning of 1980, the state made an attempt to strengthen control and security in the territory in the conditions of an increasing tourist flow. With this act, "Pirin" park becomes the first protected area in the country in which there is an appointed security guard. The development of Bansko and its transformation into a ski center in the early 1980s created conditions for conflicts between the administration, the local population and tourists.

Apart from the need to explain the model of ecopolitics, the inclusion of industrialization and its consequences, as well as the emphasis on the pollution of nature in Razlog as a counterpoint to the history of Pirin Park, I must admit that I have personal memories and experiences on the subject. As a child I observed the change in the environment. In my daily trips from my native village of Godlevo to the city /distance of 5 km/ the main road passed by the two factories. The specific smell, the color of the rivers and the foam around some of them left lasting memories in

my mind. As the children of two parents who worked at ZHFD, my two sisters and I grew up with the claims of the mills' benefits and making them major sources of income for the local population. The provided good working conditions, built rest facilities, affordable food and free transport were undoubtedly good benefits for those working in them. After they closed, my parents became unemployed, which resulted in not having enough funds to support our family. Now, while analyzing the information collected in the present work, I clarified in detail the reasons that led to the ecological situation in the area. To this day, my parents, like much of the local population, even after I presented them with the information gathered from my work with the archives, continue to disbelieve the extent of the pollution in Razlog from the two plants. The propaganda carried out by the state and the silencing of environmental problems over the years are the reason for this residual thinking of part of the society. It's a real paradox - it's the people whose health has been exposed to the most negative influences who refuse to accept that this has happened. Today, with the use of archival documents and in the conditions of free and democratic time, we can now not only talk openly about the pressing problems during the era of socialism, but also analyze them adequately as a modern, concerned for future generations and conscious society.

III. DISSERTATION CONTRIBUTIONS

- ❖ For the first time, an in-depth and comprehensive study is done on the ecopolitics of Bulgaria during socialism and the problems that occurred for the environment as a result of the rapid industrialization and intensive development of agriculture.
- ❖ The processes in the ecopolitics carried out by Bulgaria before and after September 9, 1944 are clearly outlined. The foreign experience in the creation of the first protected areas in the world is also shown.
- ❖ The processes that led to the ecological pollution of the Razlog region as a result of the state policy for its economic and social development and the uncritical application of the Soviet experience in industrialization were traced and studied.
- ❖ The ecological crisis in the city of Razlog and the region, as well as the influence of chemical enterprises on the environment and the health of local people, is outlined with facts.

- ❖ For the first time, a special study is being made of the history of the Pirin National Park, and with the collected and systematized source material, its importance for nature conservation in Pirin is analyzed.
- ❖ On the basis of hitherto unknown archival documents, the circumstances surrounding the establishment of the Pirin National Park Directorate have been investigated in detail and an attempt has been made to show its role in the development of mass tourism in Bansko and the region.
- ❖ The characteristic features of the applied policy regarding nature in Pirin and the processes of coordination that take place between the individual institutions are clearly outlined.
- ❖ An analysis of previously unknown archival documents is made about the reasons that led to the pollution of the Razlog Basin and the state's attempts to hide the problem from the public.
- ❖ In addition to the accumulation of rich facts about the issues under consideration, corrections have been made and new data have been added about wrongly or incompletely interpreted problems, persons and events in the area of the subject under consideration.

IV. PUBLICATIONS ON THE THEME OF THE DISSERTATION

1. "Touches to the appearance of the city of Razlog" - In: Yearbook of the Historical Museum - Razlog, item 1. Blagoevgrad: IC "Irin-Pirin", 2020, pp. 7-18.
2. "Tourist activity in Razlog on the pages of the magazine "Bulgarian Tourist" (95 years of Tourist Association "Pirin" - Razlog). - In: Yearbook of the Historical Museum - Razlog, item 2. Blagoevgrad: RIC "Irin-Pirin", 2021, pp. 125-137.
3. "The dream of Pirin National Park and the realities of socialist ecopolitics in the 1960s and 1970s". – In: Magazine "Balkanistic Forum", vol. 3, 2021, pp. 402-413.